
GUILLEM CALAFORRA

LA COSIFICACIÓ DE LES NORMES
D'ÚS LINGÜÍSTIC.
ASPECTES SOCIOLÒGICS D'UN
DISCURS DISTORSIONAT*

1. NORMES D'ÚS

D'ençà que se l'ha volguda presentar formalment com a ciència social o com a branca *sui generis* de les ciències socials, la sociolingüística ha aspirat a trobar les regles de funcionament del seu objecte. La tendència general de les *Geisteswissenschaften* contemporànies a imitar les ciències naturals es troba a la base d'aquestes aspiracions. És comprensible, doncs, la pretensió de concebre la pròpia recerca sota l'espècie d'una mena de mecanisme en el si del qual es produeixen una sèrie d'esdeveniments explicables d'acord amb alguns patrons normatius. En aquest assumpte, els sociolingüistes no són gaire generosos pel que fa a explicacions. Les normes o regles que guien l'ús lingüístic són més aviat un pressupòsit implícit, part d'una epistemologia mai qüestionada, situada en un àmbit de vaguetats heretades i de *praenotiones* del que se suposa que és «la ciència».

Una de les formulacions primerenques més influents és la de Fishman, que en un article bastant conegut de l'any 1972 escriu: «The task of descriptive sociology of language is to describe the **general or normative patterns** of language use within a speech network or speech community so as to show the systematic nature of the alternations between one variety and another among individuals who share a repertoire of varieties» (Fishman 1972a: 48; la negreta és nostra). I ho repetia de manera

(*) Aquests papers s'han beneficiat moltíssim de constants converses i intercanvis epistolars, durant els darrers anys, amb molts col·legues i amics: Miquel Aleixandre, Antonio Ariño, Christine Bierbach, Antoni Ferrando, José Gironès, Joan B. Llinares, Miquel Nicolás, Hans-Ingo Radatz, Vicent Soriano, Amadeu Viana... Tots ells, i d'altres encara, m'han ajudat en un moment o altre a refinar i reciclar les meves idees i troballes, a ampliar les meves lectures, etc. Però la responsabilitat de les afirmacions que faig és, sens dubte, exclusivament meva.

aproximada en el seu arxiconegut manual d'aquell mateix any: «[La sociologia del llenguatge] pretende descubrir no sólo las reglas o normas sociales explicativas y determinantes de la conducta lingüística y actitudes ante la lengua de una comunidad, sino también determinar el valor simbólico que las variedades lingüísticas tienen para los hablantes» (Fishman 1972b: 37-38). Els patrons normatius, regles o normes socials que regeixen l'ús lingüístic determinen aquesta conducta i constitueixen un sistema, una mena de mecanisme.

Aquesta concepció del funcionament lingüístic de la societat és un sentit comú establert dins la sociolingüística. És ben fàcil de veure que la noció de regla o norma es troba directament lligada a la idea de causalitat: en virtut de la norma (natural), s'estableix una relació (causal) entre una variable independent (la societat) i una variable dependent (el llenguatge, l'ús lingüístic). O. Akhmanova i S. Marcenko poden concloure, justament, que la sociolingüística és «a branch of linguistics that studies causal relations between language and the facts of social life» (Svejcer 1976: 57). Un altre lingüista soviètic, Junus D. Deseriev, definia la disciplina com a «study of the general and particularly socially determined patterns of the functioning, development and interaction of languages» (*ibid.*: 62). El fet d'emprar una varietat lingüística és catalogat sovint com un comportament (*behavior*), amb una terminologia conductista que no sorprèn de veure vinculada a conceptes com «norma» o «regla» (Nikol'skij 1977: 187-189).

Segons aquest estil de declaracions d'intencions, hom pot deduir conseqüentment que les regles, normes o patrons d'ús lingüístic són el nucli i el centre mateix de la descripció sociolingüística. D'acord amb l'*ethos* més general del discurs científic, la recerca sobre aquests patrons de funcionament n'és la tasca fonamental, i les normes són tot just l'objecte genèric de l'estudi sociolingüístic. Per això resulta aparentment inexplicable que el monumental *reader* editat per Ammon, Dittmar i Mattheier —el més important de tota la bibliografia sociolingüística, sens dubte— no se'n faci ressò en la seva magnífica llista de *soziolinguistische Grundbegriffe* (Ammon, Dittmar & Mattheier 1987/88).

Sobre aquest aspecte sí que hi ha hagut una reflexió explícita bastant desenvolupada en la sociolingüística de llengua catalana.¹ L'introducció als PPCC de la noció de *normes d'ús lingüístic* és Lluís V. Aracil. Els escrits de la seva *primera època*² en tracten amb una freqüència notòria. En virtut de les normes, l'ús se'ns revela estructurat i intel·ligible:

La llengua no ocorre pas a l'atzar. Podem descriure, entendre i preveure la seva concurrència (dins uns certs límits), de la mateixa manera que podem aprendre-la i ensenyar-la, en la mesura en què és ordenada. Igualment, la coexistència de les varietats i formes lingüístiques no és pas promíscua, sinó arranjada en formes que són visualitzades adequadament com a àmbits. Els

(1) Com altres autors, no sóc partidari de parlar d'una «sociolingüística catalana», terme tan poc coherent com «física nuclear catalana» o «filosofia catalana» (Romaní 1991: 32). El vehicle lingüístic no és rellevant a l'hora de qualificar un conjunt d'aportacions científiques. D'altra banda, el terme «sociolingüística» mateix em resulta antipàtic i desagradable perquè, a força de voler significar-ho tot, ja no sembla significar res en concret, llevat d'una mena de sociologia de baix nivell, o una forma maquillada de lingüística. Per tal d'evitar-lo en la mesura de les possibilitats del text, l'empro alternat amb «sociologia del llenguatge», tots dos com a sinònims. Sóc conscient, però, dels problemes que planteja aquesta opció terminològica.

(2) Aproximadament des de 1986 fins a 1989 Aracil es dedicà més a investigar problemes d'història integrada de les llengües europees, amb especial atenció per al *llatí europeu*; com és sabut, els últims anys ha centrat els seus esforços en una sociologia idealista més pròxima a la filosofia que no pas als seus primers estudis. La recent inversió ideològica del seu missatge, cap a un *noventayochismo* reaccionari, és merament anecdòtica i no ens interessa aquí: potser és el darrer numeret del «show Aracil». A pesar de totes les crítiques que se li poden fer, continua sent un autor fonamental i, com s'estila dir ara, absolutament «indefugible».

àmbits són identificables, aprehensibles i tractables en la mesura en què són regulars. La noció mateixa de co-variació implica òbviament regularitat.

Ara: les nocions d'àmbit d'ús i de norma d'ús es revelen interdependents. D'una banda, els àmbits són delimitats per referència a classificacions socioculturals, les quals podem interpretar en termes de normes. D'altra banda, cada norma, en la mesura en què està en vigor, consisteix en dos elements: a) el seu contingut o estructura, i b) el seu abast, jurisdicció o camp d'aplicació –i aquest (el conjunt d'ocasions a què és aplicable) és essencialment un àmbit d'ús. Una norma, qualsevol que sigui el seu contingut, és inoperant si ocorre que el seu abast és el conjunt buit –és a dir: si els casos als quals és aplicable no ocorren mai en realitat (Aracil 1974: 85).

Les normes d'ús no són pas elements aïllats i independents de l'estructura sociolingüística, sinó que s'agrupen i es complementen en sistemes. De vegades es produeixen fenòmens de col·lisió entre normes parcialment o completament contradictòries, i aleshores parlem de *conflictes de normes*. Com es pot observar, hi ha una analogia palesa entre el concepte aracilià de normes d'ús i el funcionament dels preceptes jurídics que estudia el Dret. Aquesta analogia es veu més clara quan l'autor estableix una tipologia binària que dissectiona les normes en dos grups: normes qualitatives discretes (alternatives excloents del tipus sí/no, això/allò) i freqüències quantitatives contínues (que estableixen escales graduals del tipus més/menys). La vinculació entre les normes i els àmbits esdevé així més visible: l'ús d'una varietat en un àmbit concret es pot descriure o bé en termes discrets (apareix o no apareix en absolut) o bé en termes graduals (hi ha més o menys possibilitats d'aparició, d'acord amb freqüències estadístiques aproximatives). Però hi ha una diferència fonamental respecte de l'estructura normativa del Dret: les normes d'ús lingüístic són implícites, i només deixen de ser-ho en moments de conflicte normatiu. Les normes d'ús formen part del bagatge transmès durant la socialització lingüística i l'adquisició de la competència comunicativa. El fet que només es replantegin obertament en situacions de tensió porta Aracil a definir-les *en negatiu* com a «decisions genèriques que dirimeixen dilemes genèrics» (*ibid.*: 86-87).

2. ÚS INTENCIONAL: TRANSGRESSIÓ I ACCIÓ SOCIAL SIGNIFICATIVA

Els usos lingüístics congruents amb les normes formen el que podríem anomenar –seguint de prop Aracil– *ús lingüístic convencional*; per contra, l'ús lingüístic que transgredeix deliberadament i conscientment aquesta estructura normativa es pot anomenar pròpiament *ús lingüístic intencional*. A pesar de llur caràcter coactiu i «extern» a la intencionalitat individual, les normes d'ús són suficientment flexibles

com per deixar oberta la possibilitat d'evitar-les ocasionalment. En qualsevol cas, fins i tot la transgressió sistemàtica opera sobre el rerefons d'una base normativa i és intel·ligible socialment a partir d'aquesta base. Com diu ell, «L'ús lingüístic intencional (...) és probablement de la mateixa mena en definitiva que l'usatge lingüístic convencional. La llibertat individual, per molt erràtica i capritxosa que sembli, és intel·ligible (i possible en primer lloc) solament dins un marc normatiu de referència que deixi sempre algun marge per a les infraccions i transgressions intencionades (i significatives) (...)» (Aracil 1974: 87). Tanmateix, aquest autor reconeix la «potencialitat revolucionària» de l'ús intencional com a possible motor de canvi sociolingüístic. La transgressió d'una norma d'ús presenta la forma d'aparició d'una varietat en un àmbit que no li pertoca; el contrast entre l'ús establert per la norma implícita i l'ús transgressor efectiu és el que crea la situació conflictiva, la qual provoca els plantejaments explícits esmentats abans i carrega l'ús lingüístic de significat social objectiu. Tenint en compte que l'estructura sociolingüística depèn de totes les accions comunicatives produïdes en una societat,³ és lògic de deduir que un ús lingüístic intencional reiterat comença a ser un motor de canvi sociolingüístic a partir d'una certa escala. Com diu Aracil en un famós article de 1979, «Les intencions concordants de molts individus en moltes situacions poden, sens dubte, transformar les normes d'ús lingüístic» (Aracil 1979: 150).

L'ús intencional és, doncs, l'únic recurs de canvi sociolingüístic que depèn exclusivament dels parlants; també és, però, el més important i decisiu, per tal com només esdevenen reals en llurs conseqüències els canvis socials que són definits socialment com a reals, i el que avui és convenció en algun moment va ser intenció. Si la consumació d'un canvi depèn en última instància de la realització efectiva d'accions concretes per part dels individus, les implicacions arriben fins a processos socials macroscòpics com ara la normalització lingüística. El fil lògic ens porta a connectar d'alguna manera ambdós fenòmens, la normalització i l'ús intencional, i Aracil és coherent en aquest punt. La inversió d'un procés de substitució es concreta en el canvi de les normes implícites d'ús lingüístic, i aquest canvi no es fa –o no es fa solament, ni tan sols preferentment– per la via d'un *fiat* jurídic, sinó que depèn finalment d'intencionalitats repetides i difoses. És per això que canviar la sort d'una llengua minoritzada significa canviar-ne les normes d'ús. I aquestes, com diu Aracil, «són obra humana: sorgeixen dins (i són engendrades per) la interacció social» (Aracil 1979: 152).

3. UN CONCEPTE DEFINITIU O UNA NOCIÓ COSIFICADA?

La sociolingüística concep l'ús lingüístic com a derivat d'una estructura normativa internalitzada al llarg del procés de socialització. Aquest marc normatiu de referència s'actualitza en cada intercanvi comunicatiu en què una varietat lingüística apareix en

(3) El nostre marc teòric, en aquest punt, és plenament solidari del que exposa Randall Collins en un excel·lent treball seu: «All macro-evidence (...) is aggregated from (...) micro-experiences. (...) Everyone's life, experientially, is a sequence of microsituations, and the sum of all sequences of individual experience in the world would constitute all the possible sociological data» (Collins 1981: 987). També tenim en compte les importants aportacions d'altres autors, com ara Thomas J. Scheff (*Microsociology. Discourse, Emotion and Social Structure*, 1990), Rajeev Bhargava (*Individualism in Social Science. Forms and Limits of a Methodology*, 1992), etc.

un àmbit d'ús –el que li pertoca, justament. D'entrada, es pot afirmar que aquest punt de partida té bastant en comú amb alguns dels pressupòsits fonamentals del funcionalisme clàssic nord-americà, si més no en la versió «canònica» de Talcott Parsons.⁴ No són pocs els postulats aracilians coherents amb l'estructuralisme sociològic postdurkheimià, com ara la diferenciació entre funcions lingüístiques de la societat i funcions socials del llenguatge, la idea de l'ús lingüístic com una globalitat estructurada i intel·ligible, o l'exterioritat i la naturalesa coactiva de les normes socials implícites, etc. En aquest punt Aracil comparteix tradició amb altres sociolingüistes ben coneguts: hem citat abans Fishman, però també podríem recordar que la definició que fa Labov de la «comunitat lingüística» té aquest mateix regust funcionalista:

The speech community is not defined by any marked agreement in the use of language elements, so much as by participation in a set of shared norms; these norms may be observed in overt types of evaluative behaviour (...), and by the uniformity of abstract patterns of variation which are invariant in respect to particular levels of usage (*apud* Pueyo 1991: 91-92).

Un dels grans forats per on feia aigües el funcionalisme era el problema del canvi social: el problema de la historicitat, al capdavant. Si l'estructura social és reproduïda per les accions basades en estructures de normes internalitzades durant la socialització, la transgressió d'aquestes s'havia d'interpretar com un problema derivat de la socialització mateixa: com un problema de socialització *insuficient* –el *fet social patològic* de Durkheim. El mateix problema se'ns presenta en una teoria social de base normativa com la de les normes d'ús lingüístic. És per això que, amb l'objectiu de justificar la possibilitat de transgressió i fins i tot de canvi de normes, Aracil recorre a pressupòsits que no encaixen bé en la teoria normativa que contribueix a fonamentar. Així, ja hem vist que es conceben les normes d'ús com a flexibles, amb un marge de transgressió que, paradoxalment, és insuficient per a explicar el canvi de normes. L'accepció *forta* del concepte en qüestió exclou, en el fons, la possibilitat d'un ús intencional «massiu». Resulta curiosa la filiació clarament weberiana d'aquesta darrera noció. De fet, la idea de donar sentit subjectiu a una acció social tan bàsica com la comunicativa recorda la famosa definició que Weber fa de l'acció social en *Economia i societat*: «“Soziales” Handeln (...) soll ein solches Handeln heißen, welches seinem von dem oder den Handelnden gemeiten Sinn nach auf das Verhalten anderer bezogen wird und daran in seinem Ablauf orientiert ist»⁵ (Weber 1921: 1). Les insinuacions aracilianes al voltant de l'ús intencional –més interessants encara, al nostre parer, que la teoria de les normes d'ús– mostren aquest mateix individualisme metodològic, voluntarista i subjectiu, de la influent definició weberiana. No hi ha dubte que ambdós conceptes –normes d'ús, ús intencional– suggereixen aplicacions teòriques i pràctiques molt fructíferes per a la sociologia del llenguatge. Tanmateix, hom podria aduir que es tracta de línies

(4) Cf., per exemple, Parsons (1959). Però la massa de bibliografia teòrica funcionalista és enorme, i fóra una pèrdua de temps aturar-s'hi aquí. Vegeu, sobre això, l'excel·lent síntesi crítica de Marsal (1977) i, sobretot, l'impressionant volum de Friedrichs (1970). Hi haurà alguna vegada una «sociologia de la sociolingüística»?

(5) «Cal anomenar acció “social” aquella que, d'acord amb el sentit concebut per l'actor o pels actors, té en compte el comportament d'*altres* i es troba orientada en el seu transcurs per aquest comportament».

temàtiques bastant divergents i fins i tot oposades. El text d' Aracil deixa sense resposta la qüestió de com lligar una teoria de base normativa i funcional amb una altra de subjectiva i voluntarista. I la solució podria raure en la idea mateixa de copresència d'ambdues vessants. Finalment, potser l'estructura de l'ús lingüístic és la síntesi de la dialèctica entre les normes d'ús i l'opció intencional (significativa).

Aquest sembla ser el cas. I es pot mostrar millor si desfem un malentès que sembla gairebé universal en la sociologia del llenguatge. La innocència epistemològica i la manca de profunditat teòrica de molts lingüistes fan que hagin confós sempre les nocions de *norma*, *lei social* i *lei natural*. Com si haguessin llegit Comte, treballen sobre la idea implícita –gairebé inconscient– que les normes i lleis investigades per les ciències socials són equivalents a les lleis de la naturalesa. Com explica Lamo de Espinosa, les lleis socials són regularitats inevitables generades per les conseqüències no intencionades de l'acció social. Aquestes regularitats són aproximades, i en qualsevol cas es diferencien de les lleis naturals pel fet que, al contrari que aquestes, necessiten la presència del subjecte agent. Les normes, per contra, no sols depenen del subjecte sinó que també poden ser transgredides per subjectes individuals, aspecte que les fa més flexibles que no pas les lleis (Lamo de Espinosa 1990: 96-104).

	Pot ser transgredida pel subjecte aïllat?	Necessita el subjecte per tal d'existir?
Normes	Sí	Sí
Llei social	No	Sí
Llei natural	No	No

(*Ibid.*: 102).

Cal tenir en compte la incòmoda polisèmia de mots com «regla», «norma» o fins i tot «lleis», que es poden interpretar tant en un sentit jurídic *lato sensu* (obligació de fer o no fer) com en el sentit de «regularitat» o freqüència estadística predominant. Ja ho va advertir clarament Pierre Bourdieu fa uns anys, i tenia raó (Bourdieu 1987). Una altra qüestió és que les regularitats esdevinguin amb el temps normes implícites pel fet d'incorporar-se a l'*habitus*, per dir-ho amb la terminologia d'aquell autor. En qualsevol

cas, el concepte aracilià de normes d'ús partia directament d'aquesta confusió de sentits, i aquí en començaven els punts febles. La sociolingüística en general no s'ha preocupat mai de desfer l'embolic, probablement perquè ni tan sols l'ha detectat.

Les normes d'ús lingüístic són orientacions implícites que estableixen quines varietats lingüístiques es corresponen amb quins àmbits. S'apliquen a *cada esdeveniment concret*, a cada acte comunicatiu en què un subjecte fa servir alguna varietat lingüística del seu repertori. La possibilitat mateixa d'un ús lingüístic intencional –i intencionalment transgressor– és suficient perquè ens adonem que les normes d'ús lingüístic pertanyen a la casella superior de l'esquema, i no sols pel nom. Així, qualsevol intent d'assimilar les normes d'ús a les lleis socials es mostra injustificat, per tal com les normes deriven de l'ús mateix: és la regularitat estadística de distribució de les varietats en àmbits el que determina tàcitament la norma d'ús en un nivell superior d'abstracció. La clau de tot es troba en la doble possibilitat de *convencional / intencional, inconscient / conscient o rutinari / significatiu*. Queda justificada, doncs, la lúcida sentència de Fishman segons la qual «la llengua és contingut»: si més no en determinats casos, el fet d'observar o transgredir una norma d'ús té un sentit social per si mateix, *significa* alguna cosa, sobretot des del punt de vista del subjecte parlant, i és, per tant, *interpretable* sociològicament. La discordança entre l'ús efectiu i l'«horitzó d'expectatives» que forneix la norma provoca automàticament el desdoblament del missatge en dos nivells de significat: el significat referencial del text transmès i el sentit social connotatiu de l'ús lingüístic efectuat. Les normes d'ús lingüístic no són un concepte «definitiu», un objecte de descripció aïllada, sinó que són relativitzades per l'ús mateix. Si vol ser completa i realment descriptiva, l'anàlisi de l'estructura normativa d'una comunitat lingüística s'ha de lligar a l'estudi dels intents de transgressió de les normes. Aquestes tenen una gènesi i són fruit de processos històrics en els quals tenen una implicació directa *tots* els subjectes parlants.

Es pot afirmar, al nostre parer, que la dualitat entre els dos tipus d'ús lingüístic (rutinari, convencional, tradicional *versus* significatiu, intencionat, extraordinari) és l'última instància decisòria de canvi en l'estructura sociolingüística. L'oposició *marcat / no marcat* –assenyalada per Aracil mateix– obre o tanca la possibilitat de canvi en l'estructura normativa de l'ús lingüístic. No queda lluny la sospita d'un paral·lelisme amb la dualitat *normalització / substitució*. Probablement, és bastant difícil de trobar processos consumats de normalització lingüística al llarg dels quals no hagi resultat decisiva l'atribució de sentit sociològic a uns usos lingüístics *transgressors* que impugnaven la substitució. La hipòtesi de treball, que ben bé podria merèixer un acarament amb anàlisis històriques, és que la conversió de l'ús lingüístic en ús intencional és un requisit necessari per a canviar les normes d'ús.⁶

Aquest ús pot presentar una de les dues formes que Weber assenyalava per a l'acció social: o bé és una acció racional d'acord amb valors (*wertrationales Handeln*), o bé és una acció racional d'acord amb objectius (*zweckrationales Handeln*).⁷ En el primer

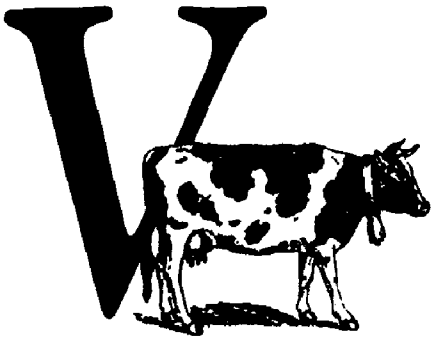
(6) Un magnífic exemple històric, encara poc explorat, és el de les nacions integrants d'Àustria-Hongria. Cf. Bauer (1907), Fejtő (1988). La interessant síntesi paneuropea de Joan (1996), a més de centrar-se exclusivament en el segle xx, no es planteja tota aquesta problemàtica, i per això mateix resulta una mica coixa. Com és habitual.

(7) La formulació clàssica d'aquests conceptes, que nosaltres seguim directament, es troba en Weber (1913: 428, 442), Weber (1921: 12-13).

cas, l'únic que guia l'acció és la major conformitat possible amb un sistema preestablert de valors: es fa allò que s'adiu amb la racionalitat exclusivament establerta pels valors; en canvi, l'acció racional d'acord amb objectius es guia fonamentalment per l'adequació dels mitjans a determinats fins precisos. Cada tipus d'acció segrega una posició ètica diferent. Doncs bé: podem interpretar l'ús lingüístic significatiu d'acord amb algun d'aquests dos paràmetres, segons que hi predomini la motivació valorativa o la motivació pragmàtica. Quan els sud-africans sotmesos a l'*apartheid* reclamaven l'aprenentatge de l'anglès, o quan els nacionalistes corsos publiquen llurs setmanaris en francès, podem dir que realitzen accions sociolingüístiques intencionades i conscients orientades d'acord amb objectius específics –en tots dos casos es deixa fora de joc la llengua del propi grup, amb intencions ben concretes. Per contra, la reivindicació de les llengües minoritzades es fa gairebé sempre d'acord amb determinats valors, com ara la riquesa de la diversitat, l'atractiu de la diferència, el dret a parlar la llengua pròpia, la vinculació a la tradició cultural, etcètera. La necessitat de recórrer als valors és major com menys viable és l'ús lingüístic que es defensa: un parlant del retoromànic que defensa la llengua pròpia tendeix més al compromís emotiu que un planificador lingüístic català (Camartin 1985: 277-288). I no pas sempre: les apologies més conegudes del català solen fonamentar-se en criteris valoratius (Tuson 1988: 98-102; Royo 1991: 27-30). Fins i tot quan es pretén defensar la llengua amb motius pragmàtics, la solidaritat amb determinats valors s'escola ací i allà de manera involuntària (DD.AA. 1979; Mollà & Palanca 1987; Mollà & Viana 1991; etc.). No cal dir que aquest compromís amb valors pot ser –i ho és, sovint– una cortina de fum que oculta altres motivacions, conflictes i interessos. Finalment: l'existència d'una orientació pragmàtica o valorativa en l'ús lingüístic –millor: l'existència d'un ús lingüístic controlat i orientat conscientment– converteix les normes d'un lingüístic en un objecte d'investigació necessari però no suficient. L'estructura normativa de l'ús lingüístic passa a ser, així, *un* dels elements de què depèn l'ús. La conveniència de tractar conjuntament norma i transgressió sembla imposar-se com una pura necessitat lògica de la recerca sociolingüística. Quan l'investigador passa per alt aquest fet, desenfoca aspectes absolutament imprescindibles en camps diversos de la sociologia del llenguatge, com ara els dilemes teòrics de la planificació lingüística, la interpretació sociològica dels processos de canvi sociolingüístic o la connexió entre l'ús i les representacions socials. Una sociologia que ignora la producció social dels patrons normatius comet l'error de cosificar-los.⁸

Les normes sols es fan explícites quan són transgredides (conflicte de normes) o quan són objecte de decisió directa des del poder. En la seva producció són tan importants els mecanismes *externs* –coacció, etc.– com els *interns* –interiorització dels patrons preestablerts, ús convencional / intencional, etc. La tendència d'una part majoritària de la sociologia del llenguatge a centrar l'èmfasi en l'exterioritat de l'ús lingüístic és una forma de cosificació, *lato sensu*. La confiança cega de moltes

(8) Com és sabut, el terme «cosificació» té una llarga tradició en la sociologia marxista, en la qual va ser introduït per Lukács, i es remunta a la noció de «poder social estrany» de Marx i Engels (Marx & Engels 1932, I: 69-70). Entenem la cosificació com a «distorsió no dialèctica de la realitat social que enfosqueix el seu caràcter com a producció contínua, considerant-la, en compensació, en categories cosificades només apropiades al món de la naturalesa», segons la definició del TERMCAT. És la teoria marxiana del «poder social estrany» elevada al nivell d'allò genèric. Una introducció impecable al concepte en qüestió, esdevinguda ja gairebé un clàssic, és el magnífic estudi de Lamo de Espinosa (1981).

comunitats lingüístiques minoritzades en el *language planning*, per exemple, n'és una mostra clara, qualitativament important. No es tracta ara de si la «societat» o el «llenguatge» són o no entitats abstractes, cosificades, postulades com a «coses» amb vista a les necessitats de treball conceptual de l'analista. La cosificació a què ens referim ocorre a un altre nivell d'abstracció: parteix d'un *quid pro quo* segons el qual només és digne d'interès «científic» allò que és extern –«objectiu»– i, per tant, només paga la pena una sociolingüística centrada en aquesta exterioritat. Una sociologia que no té en compte el problema de la intencionalitat cosifica allò que de fet és un producte de l'acció humana i, doncs, és una sociologia sense societat. El discurs de la sociolingüística –un discurs «científic» fruit d'evidents contingències socials– palesa aquesta separació entre subjecte i objecte, que no ha sabut superar. I es mostra com a cosificació en la mesura que sobrevalora l'estructura sociolingüística com a marc normatiu *segregat* pel poder o dependent exclusivament d'ell. El punt d'arribada és la cosificació de l'estructura sociolingüística; el punt de partida és la fascinació pel poder. Aquesta *cratolatria* estableix que l'estructura sociolingüística depèn exclusivament (o fonamentalment) de l'acció política i jurídica, i curiosament és un prejudici compartit tant pels planificadors lingüístics del poder com pels «crítics» *engagés*. D'acord amb això,

1. L'ús de les varietats lingüístiques –les llengües minoritzades, en aquest cas– només canvia (avança, retrocedeix) en funció de les decisions polítiques i de l'estructura legal existent.
2. Per tant, l'estructura política i jurídica *determina* el repertori i la configuració funcional de les comunitats lingüístiques.
3. Conseqüentment, l'ambició unidireccional dels hipotètics planificadors lingüístics –tècnics de la normalització, en aquest cas– se centra en l'accés al poder i en l'exercici de les seves accions executives.
4. La responsabilitat de les diverses situacions sociolingüístiques recau sobre els titulars del poder social en cada moment concret.

Darrere d'aquests pressupòsits, que mai no són explicitats de manera tan crua, no hi ha cap teoria de base sobre l'acció social: la societat és una mena de màquina que es mou cegament en la direcció que marquen les decisions explícites del poder. La derivació lògica és que la dependència establerta entre l'ús lingüístic i el poder exonera els parlants de llur responsabilitat com a membres de la comunitat lingüística. Si persisteix i s'aguditzava la minorització, és perquè «no hi ha voluntat política». Si, per contra, s'arriba a frenar espontàniament el ritme de la substitució sense intervenció efectiva del poder, aquest se n'apropriarà la responsabilitat i presentarà els resultats com a èxits de la política lingüística institucional. Ambdós casos tenen en comú, però, el fet que l'atenció se centra en les actuacions del poder com a origen últim del comportament lingüístic. Habitualment, l'única excepció a aquesta fascinació pel poder és la que, en

negatiu, protagonitza el mateix poder quan vol exculpar la manca d'una planificació institucional suficient. En aquest cas, el poder delegarà també les seves responsabilitats i proclamarà que la seva acció executiva i jurídica cau en un buit social. «No s'hi pot fer més»: s'apela a la responsabilitat de la comunitat lingüística per tal de justificar la irresponsabilitat del poder. Tot plegat representa un evident cercle viciós que cap de les dues parts no es preocupa de trencar, per tal com no és ni tan sols percebut com a tal.⁹

La conclusió d'aquests pressupòsits és, novament, la premissa també implícita a què ens hem referit abans: l'exterioritat i el caràcter coercitiu dels fets sociolingüístics. Bé sigui per determinació històrica, o bé sigui per determinació estructural, l'estructura sociolingüística en general i l'ús lingüístic en particular seran el resultat de forces alienes que operen sobre el comportament dels parlants, i que aquests no poden esquivar. Respecte de la comunitat lingüística, l'ús lingüístic es presenta, així, com un «fet social» durkheimià. D'acord amb aquest punt de partida, els trets que defineixen una situació sociolingüística escapen al control dels individus i formen part de les regularitats socials. Cada ocasió en què fem ús del llenguatge tindrà assignat un comportament lingüístic que el parlant ha de realitzar: no hi ha contingència sinó necessitat. Aquesta és l'accepció *forta* de les *normes d'ús lingüístic*, l'accepció que conscientment o sense saber-ho constitueix la base teòrica de quasi tots els estudis sociolingüístics.

4. CONCLUSIÓ

És una paradoxa difícil de sostenir: un discurs –el sociolingüístic–, originat en judicis de valor i en preses de posició conscients, té com a punt de partida teòric els postulats deterministes de l'exterioritat i la coerció, i en conseqüència cosifica uns fets socials que inicialment pretenia modificar de manera voluntarista.¹⁰ El concepte de normes d'ús lingüístic, en la seva versió més difosa, és el resultat de reificar una acció social bàsica com és l'ús lingüístic. Però si la sociologia del llenguatge ha d'estudiar la manera com s'organitza el comportament lingüístic, ha d'incloure en les seves descripcions: a) la motivació / no motivació d'accions concretes –el sentit sociològic de l'ús lingüístic–, i b) les possibilitats de transgressió de l'estructura normativa, amb les seves motivacions i conseqüències. La represa, aquí, d'una altra dicotomia clàssica de la sociologia –*Verstehen* enfront d'*Erklären*– és pertinent i pot ajudar a replantejar moltes coses.¹¹

La primera conseqüència que es deriva d'aquest plantejament és la necessitat de recuperar la noció de *sentit*. Els sociòlegs saben bé que un element essencial de tota estructura sociopolítica estable és la forma que hi adopta la *legimitat*; la qual, de fet, és un sentit construït socialment. La creació de la legimitat depèn de la circulació de

(9) Sembla que ambdós reduccionismes no són excloents, sinó que segons el moment es pot prendre una orientació o l'altra. En tenim exemples, evidents i coneguts, en alguns autors catalans; els quals, però, en passar del discurs «crític» a l'«empirisme institucional» no han canviat de teologia, que és el que interessa. Com que en el context catalanòfon qual-sevol crítica amb noms i cognoms pot ser *casus belli* immediat, ho deixarem aquí.

(10) Ens referim ara, naturalment, a la sociolingüística de (i des de) la minorització.

(11) La bibliografia sobre aquesta dicotomia és ja amplíssima. Vegeu-ne algunes referències en Lamo de Espinosa (1990: 7-8, n.19).

determinades imatges socials del poder –un tipus de representacions socials, al capdavant. El mateix s'esdevé amb l'estructura de l'ús lingüístic. La superació de la minorització lingüística exigeix la proliferació d'accions comunicatives conscientment transgressores de les normes d'ús rebudes, evidentment restrictives. És per això que fenòmens com el «bilingüisme passiu» manifesten una potencialitat sociolingüísticament revolucionària encara poc explorada (i poc explotada).

La segona derivació és òbvia: la primera –i l'última– responsabilitat del canvi en l'ús lingüístic rau en un ús intencional i conscient, en una quantitat immensa de transgressions individuals que posin en evidència les asimetries que hom pretén impugnar. És, breument, la *semantització* de determinats usos lingüístics. Aquesta atribució de sentit és lliure, i es pot fomentar persuasivament ja des de la socialització primària. Però probablement la major càrrega de responsabilitat recau sobre la socialització secundària, i aquí és crucial el paper d'una educació conduïda amb tacte i compromís, i d'un ambient sociocultural propici i creatiu. Al capdavant, en cada comunitat lingüística la *classe política* és un producte d'un ambient sociocultural concret, i reflecteix de manera bastant precisa la realitat i les aspiracions d'un ambient humà. La fascinació cratòlatra és intel·lectualment còmoda i gratificant perquè forneix un *logos* aparentment definitiu, però emmascara la dinàmica dels processos socials de construcció del sentit. Es fa necessària, per tant, una relativització de les normes d'ús –en sentit fort– des del punt de vista de la sociologia comprensiva. No fer-ho té el resultat que ja tenim i coneixem: una cosificació cientista que traeix els punts de partida de la sociolingüística i aliena la comunitat parlant de la seva estructura sociolingüística. Evitar aquest aspecte deixa el pas lliure a la sociologia del llenguatge més profunda i amb més potència explicativa: l'anàlisi sociològica dels discursos, la pragmàtica, l'estudi de les representacions socials, l'anàlisi d'actituds, mentalitats i ideologies, etcètera. Potser sigui l'única manera de fer una sociolingüística intel·lectualment solvent i, sobretot, rellevant.

GUILLEM CALAFORRA
Universitat de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AMMON, U. DITTMAR, N. & MATTHEIER, K. J., eds. (1987/88) *Sociolinguistics / Soziolinguistik. An International Handbook of the Science of Language and Society*. 2 vols. Berlin, Walter de Gruyter.
- ARACIL, Ll. V. (1974) «Sociolinguistics: Revolution and Paradigm», trad. cat. dins *Papers de sociolingüística*. Barcelona, La Magrana, 1982, pàgs. 79-94.
- (1979) «Educació i sociolingüística», dins *Papers de sociolingüística*. Barcelona, La Magrana, 1982, pàgs. 129-217.

- BAUER, O. (1907) *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*. 2 vols. Wien, Verlag der Volksbuchhandlung. 2a ed., 1924. Reed. Wien, Europaverlag, 1975.
- BOURDIEU, P. (1987) *Choses dites*. Trad. cast. *Cosas dichas*, Barcelona, Gedisa, 1996.
- CAMARTIN, I. (1985) *Nichts als Worte?* Zürich und München, Artemis Verlags-AG. Reed. Frankfurt am Main, Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1992.
- COLLINS, R. (1981) «On the Micro-Foundations of Macro-Sociology», *American Journal of Sociology* 86, pàgs. 984-1014.
- DD.AA. (1979) «Una nació sense estat, un poble sense llengua?», *Els Marges* 15, pàgs. 3-13.
- FEJTŐ, F. (1988) *Requiem pour un empire défunt*. Trad. cast. *Réquiem por un imperio difunto*. Madrid, Mondadori, 1990.
- FISHMAN, J. A. (1972a) «The Sociology of Language», dins Giglioli, P. P. (ed.), *Language and Social Context*. London, Penguin Books, pàgs. 45-58.
- (1972b) *The Sociology of Language*. Trad. cast. *Sociología del lenguaje*. Madrid, Cátedra, 1988.
- FRIEDRICH, R. (1970) *A Sociology of Sociology*. Trad. cast. *Sociología de la sociología*. Buenos Aires, Amorrortu, 1977.
- JOAN I MARÍ, B. (1996) *Les normalitzacions reeixides. Aproximació a l'estudi de la construcció de les llengües nacionals a l'Europa del segle XX*. Barcelona, Oikos-tau.
- LAMO DE ESPINOSA, E. (1981) *La teoría de la cosificación. De Marx a la Escuela de Frankfurt*. Madrid, Alianza Editorial.
- (1990) *La sociedad reflexiva. Sujeto y objeto del conocimiento sociológico*. Madrid, CSIC - Siglo XXI de España Editores.
- MARBÀ, T. ed. (1983) «Història i histèria del català. Taula rodona amb Ll. V. Aracil, X. Lamuela i J. Murgades», multicopiat.
- MARSAL, J. F. (1977) *La crisis de la sociología norteamericana*. Barcelona, Península.
- MARX, K. & ENGELS, F. (1932) *Die deutsche Ideologie*. Trad. cat. *La ideologia alemanya*. 2 vols. Barcelona, Laia, 1987.
- MOLLÀ, T. & PALANCA, C. (1987) *Curs de sociolingüística, 1*. Alzira, Bromera.
- MOLLÀ, T. & VIANA, A. (1991) *Curs de sociolingüística, 2*. Alzira, Bromera.
- NIKOL'SKII, B. (1977) «The Subject Matter of Sociolinguistics», dins Luelsdorff, P. A. ed., *Soviet Contributions to the Sociology of Language*. The Hague/Paris/New York, Mouton, pàgs. 185-195.
- PARSONS, T. (1959) *The Social System*. Trad. cast. *El sistema social*. Madrid, Alianza Editorial.
- PUEYO, M. (1991) *Llengües en contacte en la comunitat lingüística catalana*. València, Universitat.
- ROMANÍ, J. M. (1991) «Entrevista amb Rafael Ll. Ninyoles», dins *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 9, pàgs. 31-35.

- ROYO, J. (1991) *Una llengua és un mercat*. Barcelona, Edicions 62.
- SVEJČER, A. D. (1976) *Sovremennaja sociolingvistika. Teorija, problemy i metody*. Trad. angl. *Contemporary Sociolinguistics. Theory, Problems, Methods*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1986.
- TUSON, J. (1988) *Mal de llengües*. Barcelona, Empúries.
- WEBER, M. (1913) «Über einige Kategorien der verstehenden Soziologie», dins *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, ed. Johannes Winckelmann. Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1922, pàgs. 427-474 [1982^s].
- (1921) *Wirtschaft und Gesellschaft*. 3 vols. Ed. Johannes Winckelmann. Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). 5a ed., 1976.